

prijs € 3,95 jaargang 30, nummer 1, maart 2026

Het Vissersvrouwtje

Hoe Tweelingstad tot stand kwam

Houtskool branden was een vak

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

ISSN 1386-1481

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Nu keuzes maken voor later (Susan Wijngaard)	3
Prikbord	4
Agenda	5
Ook bij maanlicht liep Gerrit Schuurkamp over de smeulende meilers (Jan Ruijne)	6
Kerken, kloosters en kapellen in Harderwijk voorafgaand aan de Reformatie (Harry Schel)	10
Buurtvereniging Hierden: Bindende en stuwende kracht (Anita Raaphorst)	14
Het ware verhaal van het beeld 'Het vissersvrouwje' op het Bargje (John Wetzels)	17
Martijn Pijnenburg blikt terug (Anita Raaphorst & Jan Ruijne)	18
Hoe de wijk Tweelingstad tot stand kwam (Theo Bakker)	22
Ermelose architect Evert Knevel ook actief in Harderwijk (Peter van der Velde)	26

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

Na een frisse winter met veel sneeuw beginnen we in 2026 met een nieuw jaar. De redactie is weer druk geweest om de inhoud van het eerste Vittepraetje van dit jaar samen te stellen en dat is deze keer weer goed gelukt met verschillende interessante artikelen.

Naast allerlei artikelen ziet u ook het voorwoord van de voorzitter, waarin zij allerlei activiteiten voor het komende jaar aankondigt. Ook in de agenda op de Prikbordpagina's staan veel activiteiten voor de komende periode genoemd.

U leest, geschreven door Jan Ruijne, de geschiedenis van de houtskoolbranders die op de Veluwe, en specifiek in Hierden, actief waren en waarom ze dat deden.

Onze stad kent heel veel kerken en religieuze gebouwen. Vóór de Reformatie, die in Harderwijk aan het eind van de 16^e eeuw zijn beslag kreeg, waren alle religieuze gebouwen van katholieke origine. Harry Schel laat alle katholieke gebouwen van vóór de Reformatie nog eens de revue passeren.

In Hierden bestaat al jaren een heel actieve buurtvereniging. De geschiedenis van die vereniging is opgeschreven door Anita Raaphorst, waarvoor zij twee bestuursleden heeft geïnterviewd.

Wethouder Martijn Pijnenburg heeft onder andere erfgoedbeheer in zijn portefeuille. Daarom hebben Anita Raaphorst en Jan Ruijne hem geïnterviewd over zijn visie daarop.

Tweelingstad is het eerste grote uitbreidingproject geweest van Harderwijk. Hoe die wijk tot stand is gekomen beschrijft Theo Bakker in een interessant artikel.

Aan de Friesegracht staan meerdere huizen die zijn ontworpen door architecten uit Ermelo. Peter van der Velde heeft daar onderzoek naar gedaan en een artikel geschreven over de architecten Evert Knevel en zijn zonen Johan en Theo.

De redactie is blij als u een artikel voor ons Vittepraetje schrijft van maximaal 2000 woorden en een paar begeleidende afbeeldingen aanlevert. Informatie voor een artikel kunt u onder andere vinden in het Historisch Kenniscentrum.

De redactie wenst u veel leesplezier!
Wij horen graag uw reactie.

BESTUUR:
Voorzitter:
Susan Wijngaard
tel: 06-51681918
Secretaris:
Roeland Geertzen
secretaris@herderewich.nl
tel: 06-81436684
Penningmeester/ledenadministratie:
Gerrit Visscher
ledenadministratie@herderewich.nl
Leden:
Willem van Sonnen (Vischpoort)
Sophie van Steenderen
Anita Raaphorst

ERELEDEN:
Karel Uttien
Joop Kooiman
Matty Moggré

REDACTIE:
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur:
Ed van der Heijden
Eindredacteur:
John Wetzels
Redactieleden:
Anita Raaphorst, Jan Ruijne

VERSPREIDINGSTEAM:
Wilem van Sonnen
huismeester@herderewich.nl
tel: 06-44050339
Ben Companjen, Jeroen Visser

WERKGROEPEN:
Archeologie:
John ten Pierick
Commissie Straatnaamgeving:
Govert van der Boom
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uttien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Anita Raaphorst
Hierden:
Evert Jacobs
Behoud Erfgoed:
Matty Moggré
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Jeroen Visser
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

BIBLIOTHEEK, HISTORISCH KENNISCENTRUM:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEK- EN POSTADRES:
Vischpoort, Schapenhoek 9,
3841 BM Harderwijk
Huismeesters Vischpoort:
Willem van Sonnen tel: 06-44050339
Jeroen Visser
huismeester@herderewich.nl
Leden en niet-leden kunnen van de
Vischpoort gebruik maken voor het vieren
van een feestje o.i.d. Informatie bij de
huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het
volgende Vittepraetje is op 26 april 2026

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming
van de redactie worden overgenomen voor com-
merciële doeleinden of ten behoeve van andere
publicaties. De redactie behoudt zich het recht
voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te
korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk
na toestemming van de auteur en de redactie.
Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte
aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

AFBEELDING OP HET VOORBLAD

Vissersvrouwje op het Bargje
(foto: *Els Schrijver*),
zie: *Het ware verhaal* op blz. 17

tekst **Susan Wijngaard**

Nu keuzes maken voor later

Januari liet zich dit jaar van zijn winterse kant zien. Vorst en sneeuw gaven de stad en ook Hierden een bijzonder gezicht. Al moet ik eerlijk bekennen: ik heb er persoonlijk weinig van meegekregen, want ik was in die periode op reis in Vietnam. Gelukkig waren de prachtige foto's en filmpjes, waarin ons erfgoed schitterend in beeld kwam, volop op internet te zien en kon ik toch op afstand meegenieten.

Al dat foto- en filmmateriaal liet weer eens zien hoe waardevol en beeldbepalend onze historische omgeving is.

Maar erfgoed is kwetsbaar. Nog steeds zien we historische panden verloederen en raakt de openbare ruimte op plekken verrommeld, terwijl de handhaving van regels achterblijft. Daarom hebben we als Herderewich in december bewust de publiciteit gezocht.

Met de verkiezingen in zicht is dit hét moment om duidelijke keuzes te maken. De komende vier jaar worden beslissend voor ons erfgoed. Wie zegt dat geschiedenis belangrijk is, zal dat ook moeten laten zien in beleid, prioriteiten en budget. Erfgoed verdient een vaste plek op de politieke agenda.

Dat het niet vanzelf gaat, bleek helaas opnieuw bij de Synagoge. Ondanks de zorgvuldige en jarenlange voorbereiding door de Stichting Joods Erfgoed is het niet gelukt om de mooie plannen te realiseren. Een gemiste kans voor de stad en voor het behoud van een bijzonder stuk geschiedenis.

Uiteraard zijn er ook positieve ontwikkelingen. Onze contacten met verantwoordelijke mensen binnen de gemeente worden structureler. Er wordt hard gewerkt aan een Erfgoedbeleidsplan. Wij hopen dat het leidt tot concrete keuzes met meer inzet voor het behoud en de kwaliteit van erfgoed.

Dit jaar zouden we graag, samen met onze leden, een schoonmaakactie op touw willen zetten om op een aantal plekken in de binnenstad monumenten, beelden en gedenktekens een schoonmaakbeurt te geven. Tijdens de algemene **ledenvergadering** op **25 maart** vertellen we hier graag meer over. We gaan er weer een bijzondere avond van maken en ik hoop jullie daar te mogen begroeten.

Erfgoed vraagt betrokkenheid, zorg én lef om te kiezen.

Wij verwelkomen nieuwe leden

De afgelopen maanden hebben zich de volgende heren als nieuw lid aangemeld: P. Musters (Hierden), H. Epskamp en J. Waaijenberg. Als er geen woonplaats is aangegeven woont het nieuwe lid in Harderwijk. Allen hartelijk welkom in onze vereniging.

De Stadsomroeper spreekt
HOORT, HOORT, BOEREN, BURGERS EN BUITENLUI!

Kalkbrander van Harderwijk

In 1523 was Harderwijk nog steeds aan het herstellen van de grote stadsbrand van 1503. Op 23 februari in het jaar des heren 1523 kreeg Bram den Brander, of BB, van de Schepenen en Raad het pachtrecht om buiten de veste, ten westen van de Smeepoort, zijn kalkoven te bouwen.

Hij bouwde op de oever, nabij de stadswelden en het water, waar schepenen uit de Zuiderzee hun lading schelpen brachten, oesters, mossels en kokkels. Daar brandde Bram het vuur dag en nacht. De oven werd stevig opgestookt. Soms vijf dagen achter elkaar, totdat enkel witte poeder overbleef: ongebluste kalk. Dat moest gelest worden, geblust. Elke ochtend haalde hij hout van de Vale Ouwe, zoals hij de Veluwe altijd noemde, en bracht het met zijn houten kar over de Arnhemse Karweg naar de oven.

Op zekere ochtend hielp Henk den Herder, die normaliter de koeien naar de stadswelden leidde, hem. Samen sjouwden ze bundels hout, terwijl Bram uitlegde: "Ik stook wel tot duizend graden, anders krijg je geen kalk, maar alleen lauwe schelpen." De geur van vuur en zoute zee hing zwaar boven de oven. In houten tonnen en juten zakken bracht Bram zijn kalk met Bless, zijn trouwe merrie, de stad in. Metselaars gebruikten het mortel voor de heropbouw van de stad, na de catastrofale brand van 20 jaar geleden. Tevens wtkalkten de boeren hun stallen ermee en werd de Vischpoort keurig witgekalkt. De walmeester herstelde de stadsmuren ermee.

Zo hield het vuur van Bram den Brander Harderwijk bijeen: schelp voor schelp, steen voor steen, zwetend en zwoegend, zonder zeuren. Volgens Nostradamus zouden vijf eeuwen later vijf leden van de Historische Vereniging Herderewich aan deze kalkmortel gaan bikken om middeleeuwse stenen van een wisse ondergang te redden. Heeft u het gehoord? Zegt het voort, zegt het voort...

IN MEMORIAM

Lex Schuijl

De laatste jaren was zijn gezondheid broos. Regelmatig moest hij vanwege ziekenhuisbezoek een vergadering afzeggen. Toch kwam het overlijden van Lex Schuijl (77) op 23 november vorig jaar als een schok.

Lex Schuijl was lid van de redactie van het Vittepraetje. Hij was een aimabele man. Lex hield van schrijven. Hij mocht ook graag verhalen vertellen. Jarenlang schreef hij artikelen voor de Harderwijker Courant en hij verzorgde ook bijdragen voor het Vittepraetje.

Trots was hij op het lijvige boekwerk 'In Tenebris Lucens' over het werk van de militaire inlichtingendienst. Hij schreef dit boek in opdracht van de landmacht.

Lex Schuijl was militair in hart en nieren. Hij werd in 1948 geboren op Bali. Zijn vader was Nederlander en werkte als militair voor het

KNIL, zijn moeder was Thais. Lex werd nog in Nederlands-Indië geboren. Lex trad in de voetsporen van zijn vader, hij werd militair. Hij nam deel aan twee gevaarlijke missies. In 1995 in het uiteengevallen Joegoslavië. Zeven jaar later was hij gestationeerd in Macedonië. In 2003 ging Lex met pensioen. Twaalf jaar later schreef hij het boek waar hij zo trots op was.

In 2003 vestigden Lex en zijn vrouw Yvonne zich in Harderwijk. In zijn nieuwe woonplaats toonde Lex zich een zeer actieve burger. Hij schreef voor de krant, voor het Vittepraetje, was bestuurslid van wijkvereniging Drielanden en actief voor veteranencafé Alleman.

Wij herinneren ons Lex als een buitengewoon aardige man waar wij, zolang zijn gezondheid het toeliet, nooit vergeefs een beroep op deden. Wij wensen zijn vrouw Yvonne veel sterkte in deze moeilijke tijd.

IN MEMORIAM

Rob en Elseline Beute

Ons bereikte het bericht van het overlijden van Rob (1940) en Elseline (1943) Beute.

We kennen Rob als een verzamelaar en kenner van oude munten. Hij heeft er zelfs een boekje met veel afbeeldingen over samengesteld, dat nog te koop is bij Herderewich. Elseline heeft jarenlang het Vittepraetje bezorgd.

We wensen de nabestaanden van de overledenen sterkte bij dit verlies.

agenda

**Dinsdag 7 oktober t/m
maandag 30 maart 2026**

Stadsmuseum Harderwijk, Donkerstraat 4: tentoonstelling van Petra Urban, rechtbanktekenaar.
Zie www.stadsmuseum-harderwijk.nl

Woensdag 25 maart 2026

MFC De Kiekmure, Tesselschadelaan 1: Algemene Leden Vergadering Herderewich met lezing over vestingsteden en Hanzehap. Aanvang: 18.00 uur.

De avond begint met een Hanzehap. Dan volgt de lezing 'Vestingsteden Nederland' door Juke van Niekerk, directeur-bestuurder Stichting Forten Nederland. Tot slot de ALV.

Zie toelichting. Verdere details volgen in de Nieuwsbrief en op de website van Herderewich.

Zaterdag 28 maart t/m zondag 20 september 2026

Stadsmuseum Harderwijk, Donkerstraat 4: tentoonstelling 'Zomerse Streken II'.
Zie toelichting en www.stadsmuseum-harderwijk.nl

Woensdag 8 april 2026

Gelderse Academie, Catharinakapel, Klooster 1: lezing 'Heilige huisjes, stelligheden en hypotheses, geschiedenis is een discussie zonder eind. Over Troje, scheepsbouw, megalithische bouwwerken en artificiële intelligentie' door drs. Ben van Noort. Aanvang 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur. Toegang gratis. Een vrijwillige bijdrage wordt zeer op prijs gesteld. Reserveren kan via reserveren@gelderseacademie.nl
Zie toelichting.

Woensdag 29 april 2026

MFC De Kiekmure, Tesselschadelaan 1: lezing 'Ontstaan Zuiderzee' door Yftinus van Popta, maritiem onderzoeker, senior KNA-archeoloog met specialisme scheepsarcheologie. Aanvang 19.30 uur, inloop 19:00 uur.

Vestingsteden Nederland

Al eeuwenlang heeft een goede verdediging Nederland geholpen tegen aanvallen van buitenaf. Ons land ligt daarom vol met forten, vestingen, bunkers en ook linies. Het is belangrijk om dit verdedigingserfgoed te beschermen. Het helpt immers bij het behoud van onze culturele identiteit en geschiedenis.

De lezing wordt verzorgd door Juke van Niekerk, directeur-bestuurder van de Stichting Forten Nederland, op **25 maart 2026, voorafgaand aan de ALV.**

Zomerse Streken II

Van **28 maart tot en met 20 september 2026** nodigt Stadsmuseum Harderwijk u uit om de zomer in al haar facetten te beleven in de tentoonstelling 'Zomerse Streken II'.

Nederlandse moderne en hedendaagse figuratieve kunstenaars brengen de warmte, lichtheid en speelsheid van dit seizoen tot leven. Elk met een eigen, verrassende blik.

Sprankelend en veelzijdig, soms met een vleugje humor en altijd doordrenkt van zomerse warmte: de kunstwerken voeren je mee langs Zuid-Europese steden en Nederlandse kusten. Ze brengen je van uitgestrekte, zonovergoten landschappen naar intieme beschutte plekjes. Van uitbundig zomers plezier tot momenten van serene verstillings.

Hypothesen en Artificiële Intelligentie (AI)

Archeologie is altijd een speurtocht geweest naar het verleden, waarbij onderzoekers met behulp van fragmenten en sporen proberen te reconstrueren hoe mensen leefden. Maar hoe betrouwbaar zijn die reconstructies nog? Het is niet meer zo simpel. Wetenschap ontwikkelt zich niet lineair, maar door revolutionaire veranderingen, waarbij een gevestigd wetenschappelijk kader (een paradigma) wordt vervangen door een nieuw. Dit leidt tot een fundamentele verschuiving in begrip. Vroeger was bijvoorbeeld het paradigma dat de aarde plat was; later verschoof dit naar het paradigma dat de aarde een bol is.

Andere wetenschappelijke disciplines, zoals natuurwetenschappen, geesteswetenschappen, toegepaste/technische wetenschappen, sociale en formele wetenschappen zagen aan "historische heilige huisjes".

Steeds vaker speelt kunstmatige intelligentie (AI) hierin een cruciale rol. Met geavanceerde algoritmen en technieken analyseren archeologen nu enorme hoeveelheden data, van satellietbeelden tot DNA-sporen, om nieuwe inzichten te ontdekken.

De lezing wordt op **woensdag 8 april 2026** gegeven door drs. Ben van Noort, in de Catharinakapel, Klooster 1 in Harderwijk.

Houtskool branden was een vak

tekst Jan Ruijne

Jan Ruijne is journalist en historicus. Hij maakt deel uit van de redactie van het Vittepraetje

Een werkploeg van houtskoolbranders bij Beekman, Uddel. Met maar liefst vier leden van de familie Schuurkamp. Gerrit staat rechtsboven, linksonder twee keer een Jan Schuurkamp. Bheene staat tweede van rechtsonder. Collectie Holstege

Ook bij maanlicht liep Gerrit Schuurkamp over de smeulende meilers

Als het wat fris aanvoelt in onze huiskamers zetten wij de thermostaat een tandje hoger en – voilà – een uurtje later is het behaaglijk warm. Vroeger moest daar meer arbeid voor worden verricht. Toen de gasbel onder Slochteren nog onaangeroerd in de grond lag warmden wij ons bij kachels. Vaak waren dit kolenkachels en die kolen werden verhit met behulp van houtskool. Het produceren van houtskool werd op de Veluwe lange tijd door maar één familie gedaan, de Schuurkampjes uit Hierden. Nazaat Dirk Schuurkamp (57) hield in november, tijdens de Hierdense avond, een presentatie.

Als jochie hoorde Dirk de verhalen van zijn vader. Die vertelde over zijn vader en grootvader. Hoe die wekenlang in een hut in het bos woonden. Daar bouwden ze 'meilers' waar dan uiteindelijk houtskool uitkwam. Hoe dat precies ging? Daarover straks. Eerst het verhaal van Dirk. "In mijn jeugd hoorde ik die verhalen. Mijn vader moest meehelpen met opa Teunis. Over hoe je een plaggenhut moest bouwen, een vuurtje moest maken en een konijn moest vangen." Dirk vond het fascinerend. En toen hij een puber was en op de MTS een spreekbeurt moest houden,

wilde hij het over de houtskoolbranders hebben. Zijn vader zei: je moet gaan praten met Jan van Wouw, toen één van de laatste nog levende houtskoolbranders. "Ik heb twee avonden bij Jan in het bakhuus gezeten en daar zijn verhaal over de houtskoolbranders aangehoord. Daarna heb ik het allemaal opgeschreven." Veertig jaar later weet Dirk zijn handgeschreven spreekbeurt uit een oude doos te vissen. Vijf pagina's lang heeft hij destijds zijn medescholieren getraakteerd op een verhandeling over de kunst van het houtskoolbranden.

HOUTSKOOL WAS ONMISBAAR

Maar even terug in de tijd. Houtskool wordt al duizenden jaren gebruikt. De Kelten bijvoorbeeld konden geen zwaarden smeden zonder houtskool. Ook door de Romeinen werd het veel gebruikt. Houtskool ontstaat door bij het verhitten van hout beperkt zuurstof toe te laten. Al het vocht wordt aan het hout onttrokken en wat overblijft is bijna zuivere koolstof. "Houtskool werd niet alleen gebruikt voor ijzerproductie, waarbij in de oven een constante temperatuur van 1200 graden Celsius bereikt moet worden,

maar ook voor metaalsmederij en het maken van glas. In de middeleeuwen werd het in Nederland ook gebruikt voor de productie van aardewerk. Het voordeel van het gebruik van houtskool tegenover hout is, dat men hogere temperaturen kan stoken en de verhitting plaatsvindt zonder vlammen."¹

Houtskool branden is een vak. En dat vak verstonden twee Duitsers die in het begin van de negentiende eeuw neerstreken op het landgoed Twickel in Delden, Overijssel. Zij verwerkten afvalhout tot houtskool. In 1812 reisden zij vanuit Thüringen naar Nederland. Jarenlang werkten zij in de bossen van Twickel. Toen het afvalhout daar oprakte zochten zij naar een nieuwe werk omgeving en kwamen terecht in de bossen van Leuvenum. Samuel Johannes, baron van Sandberg, had hen uitgenodigd. Uit archiefstukken valt op te maken dat zij tussen 1812 en 1854 werkzaam waren op de Veluwe.

Naarmate de twee Duitsers ouder werden hadden ze hulp nodig. Die hulp kregen ze van twee bosarbeiders, Gerrit Schuurkamp en Dirk Dekker. Die twee mannen zorgden voor warm eten, maar hielpen ook met het houtskool branden. Geleidelijk aan leerden zij het vak. Lang verhaal kort: de Duitsers overleden kort na elkaar en Dirk Dekker verongelukte een paar jaar later. Het werk werd overgenomen door de familie Schuurkamp. Vijf generaties lang waren de Schuurkampen de belangrijkste houtskoolbranders van Nederland.

DE MEILER

Dat houtskool branden was een secuur werkje. Allereerst werd op een open plek in het bos een paal de grond in gestoken. Rond die paal werd een cirkel getrokken met een diameter van 6 tot 8 meter. Binnen die cirkel werd het afvalhout zorgvuldig opgestapeld. In het midden bleef een gat, de schoorsteen. Het afvalhout werd afgedekt met graszoden met daarover een laag zand. Deze ronde hoop was grofweg vier meter hoog en werd de 'meiler' genoemd, een van oorsprong Duits woord.

In de schoorsteen werden stukken droog hout geworpen. Dat hout werd aangestoken en mocht korte tijd flink branden. Daarna werd er een ijzeren plaat op de schoorsteen gelegd. Om het vuur niet te verstikken werden vanuit de zijkanten van de meiler gaten geprikt die in de schoorsteen uitkwamen. Daardoor kreeg het vuur zuurstof. Het hout bleef smeulen. Om

te voorkomen dat het vuur doofde of dat het hout zou verbranden, bleven de bouwers dag en nacht bij hun meilers. De op bijenkorven gelijkende hopen werden voortdurend nat gehouden. In de schoorsteen werd twee keer per dag nieuw droog hout toegevoegd. Vaak werd er gewerkt met tien tot twintig meilers tegelijk. Aan de geur en kleur van de rook kon de ervaren brander zien of het smeulende proces in de meiler naar behoren verliep. De wind was daarbij belangrijk. "Je moet weten hoe je met de wind moet spelen, de wind moet niet met jou spelen."² Draaide de wind of veranderde deze van kracht dan veranderde ook de trek in de meilers. Dan moest de brander er snel bij zijn om de boel onder controle te houden. Het kon nodig zijn de trek gaten aan één kant te dichten en de gaten aan de andere kant juist groter te maken.

Er komt rook uit de schoorsteen van de meiler. Dit onder het toezien oog van Teunis van de Poppe, Willem van de Brink en Hendrik Schuurkamp. Collectie Holstege

Dat het werk aan de meilers niet zonder gevaar was, vertelt Gerrit Schuurkamp (1936-2025). "Als er onverwachte wind opkwam en in de meiler blies, kon dat een ontploffing geven. Je kreeg valse lucht. Je moest dan snel de plaggen weer opbouwen, het zand erop gooien en de gaatjes steken. Eén keer hebben we een ontploffing meegemaakt in Ommen. Er kwam valse lucht bij en de meiler knalde uit elkaar. De boer die

Goed te zien is dat het hout heel zorgvuldig wordt opgestapeld. Deze meiler moet nog afgedekt worden met plaggen en zand. Collectie Stadsmuseum Harderwijk

verderop woonde kwam net op dat moment langsrijden. Zijn paard en wagen gingen er zo vandoor!"³

Na verloop van tijd werd de zuurstoftoevoer afgesloten, de meiler was 'gaar' zoals vaklui het noemden. Het vuur doofde, maar pas na een aantal weken werd de afdeklaag weggehaald. Eerst moest het verkoolde hout afkoelen; al het vocht moest uit het hout getrokken zijn. Eenmaal gekoeld werd het restproduct, de houtskool, in jute zakken gedaan en verkocht. De afnemers waren heel divers. Het werd verkocht aan ijersmelterijen en aan de groothandel, maar ook aan kunstenaars die met houtskool werkten.

MANNENWERK

Dat verblijf in die hutten in het bos sprak tot de verbeelding. Mannen die bij maanlicht over die grote meilers liepen, de schoorsteen nauwlettend in de gaten houdend, terwijl hun kame-

raden bij het houtvuur in een hutje lagen te slapen. Overdag tussen de geurende dennenbomen in het uitgestrekte bos, elkaar sterke verhalen vertellend, op een boomstronk een spelletje dammen of een boek lezen. Vrouwen kwamen er niet aan te pas. Zo vertelt Marie Schuurkamp - Van Zalk, toen ze door echtgenoot Gerrit Schuurkamp voor het eerst werd meegenomen naar het werk. "Ik zag van die rokende hopen en vroeg mij af: 'wat is dit?' Je moest oppassen met je kleren want die werden zo smerig. En ik had mijn goede kleren aan. Toen zei ik: 'nou, ik ga de keet niet in'. Want die was helemaal zwart van het roet. Ik bleef mooi buiten staan. 'Zo zie ik het ook wel', zei ik."⁴

OP BEZOEK BIJ DE BRANDERS

In de winter van 1952 bezocht een verslaggever van het weekblad De Spiegel de houtskoolbranders in de Veluwe bossen. Hieronder zijn poëtische weergave.

"De kou heeft deze winter onbarmhartig vroeg ingezet. Een droge vorst van minstens zes graden blaast aan tussen de bomen. Wij lopen in de vorstige decemberavond over een kronkelige karreweg in het Veluwe land. De korstige sneeuw knerpt onder onze voeten. Aan de donkerblauwe starre vrieshemel staat een blinkende vollemaanshijf waartegen de ontbladerde boomtakken zich sprietig aftekenen. Het lopen over de met ijs en sneeuw bevroren karresporen doet ons herhaaldelijk uitglijden. Eindelijk zien wij vóór ons, in een houten keet, verscholen in het bos, een lichtje branden....

De situatie doet ons denken aan oude romantische verhalen; aan avonturen van verdwaalden, van stropers of opgejaagden die hun ogen hoopvol gericht hielden op het lichtschijnsel van een boshut.... En toch, anno 1952, in de kroondomeinen nabij Uddel kan men nog zulke eenzame hutjes aantreffen. Dat zijn de primitieve onderkomens van de kolenbranders, die op een eeuwenoude wijze houtskool branden. Houtskoolbranders leven niet meer, zoals vroeger, in plaggenhutten ónder de grond, maar in houten keten bóven de grond. En de kolenbranders zijn ook geen dagloners meer, maar arbeiders in loondienst. In dit geval in dienst van de heer G. Beekman uit Uddel, verreweg de grootste producent van houtskool in Nederland."⁷

"Er lag een waas van romantiek over dit oeroude handwerk en het leven van de kolenbranders. Dit kwam misschien doordat dit bijzondere bosvolk afgeschilderd werd als arme maar eerlijke lieden, die in de eenzaamheid van het bos een primitief leven leidden en tevreden waren met een karig stuk brood, dat verdiend werd door keihard te werken."⁵

De ambachtelijke manier van houtskool produceren verdween in de jaren vijftig en zestig. Daarbij speelde het bedrijf van Gerbrand Beekman uit Uddel een sleutelrol. Beekman nam veel houtskool af van de familie Schuurkamp, maar stapte geleidelijk over op productie in ketels, ook wel retorten genoemd. Een tijdlang was Beekman de belangrijkste houtskoolproducent van West-Europa. Tot eind jaren negentig werd er in Uddel houtskool geproduceerd. Omdat uitbreiding niet was toegestaan verhuisde het bedrijf naar Almelo. Het betekende het definitieve einde van de houtskoolproductie op de Veluwe.

Het afscheid van het werken met meilers betekende een andere manier van leven. Het was afgelopen met het vrije bestaan, met het verblijf in de bossen. Jan Schuurkamp (1912-2005) kon er niet aan wennen. Terugkijkend op zijn leven vertelde hij aan een verslaggeefster van het Veluws Dagblad: "Ach, mensen maken je uit voor verstokte vrijgezel. Maar ik leidde een zwerfend bestaan, vooral vóór de Tweede Wereldoorlog reisden wij het hele land door. Een intieme relatie was daardoor niet mogelijk." Tot 1965 was hij houtskoolbrander. Hij was toen 53 jaar. Daarna probeerde hij ander werk. "Ik kon nergens anders aarden. Niet in de bouw, nergens niet. Ik kon niet werken onder een baas." Jan Schuurkamp zou nooit meer werken. Hij vertelde zijn verhaal in augustus 2003. Hij was toen 92 jaar.⁶

Met dank aan Dirk Schuurkamp voor zijn commentaar en adviezen.

Vader en zoon Schuurkamp. Links zoon Jan, rechts vader Bheene. Collectie Stadsmuseum Harderwijk

VOETNOTEN BIJ HET ARTIKEL

¹ Wikipedia, zie trefwoord houtskool

² Uth het Oulde-Bruck, ledenblad van de vereniging Broeklanden, Oldebroek, januari 1990, p. 30

³ 'Het is een zwart beroep'. De eeuwenoude traditie van houtskoolbranders op de Veluwe, Mijngelderland, Lian van der Zon, jaartal onbekend

⁴ 'Ik ga de keet niet in'. Het leven als echtgenote van een houtskoolbrander, Mijngelderland, Lian van der Zon, jaartal onbekend

⁵ Uth het Oulde-Bruck, ledenblad van vereniging De Broeklanden, januari 1990, p. 29-31

⁶ 'Weken van huis om in het bos houtskool te maken. Kolenbrander Schuurkamp (92): 'Het was een vrijbuiterven''. Heleen Slob, Veluws Dagblad, 16 augustus 2003

⁷ De Spiegel was een weekblad van protestantse signatuur. Het verscheen van 1906 tot 1969. Het blad bevatte veel stichtelijke verhalen, maar ook reisreportages zoals een nachtelijk bezoek aan Veluwe houtskoolbranders. Het citaat is overgenomen uit De Mothoek, kwartaalblad van de Heemkundige Vereniging Nuwenspete, jrg. 2015, nr. 3

tekst **Harry Schel**

Harry Schel is lid van Herderewich

Kerken, kloosters en kapellen in Harderwijk voorafgaand aan de Reformatie

Restant Franciscanenkerk in de Hortus

In de middeleeuwen was de Rooms-Katholieke kerk overal aanwezig, maar dat veranderde met de Reformatie in de 16^e eeuw, die ook Harderwijk niet onberoerd liet. Op die overgang van het Rooms-Katholicisme naar de Reformatie in Harderwijk wordt in een volgend Vittepraetje ingegaan.

Dit artikel gaat over zo'n 20 kerken, kloosters, kapellen en andere gebouwen met een religieuze bestemming in het Harderwijkse, die hun oorsprong vinden in de Rooms-Katholieke periode. Het lijkt best een fors aantal voor een toen nog niet zo'n grote plaats. Een groot aantal van deze gebouwen ziet u ook nog op het stadsprofiel van Braun en Hogenberg uit 1595 (zie de achterkant van dit Vittepraetje).

Wat er in latere tijden met de gebouwen is gebeurd, wordt ook kort aangegeven.

SINT NICOLAASKERK

Bij de nederzetting Selhorst, destijds net buiten de stad gelegen, in de buurt van de huidige Selhorstweg, bevond zich de parochiekerk van

Harderwijk uit het begin van de 13^e eeuw. Deze Sint Nicolaaskerk was het eigendom van het Utrechts kapittel en gewijd aan de patroonheilige van de schippers. In 1415 werden de toren en een deel van de kerk door brand verwoest. In de restanten van die kerk heeft zich nog een tijdlang een kapel bevonden, maar in 1524 werd de kerk afgebroken en was dus niet zichtbaar op het stadsprofiel. De exacte plaats waar de kerk ooit stond is tot nu toe onbekend gebleven.

ONZE LIEVE VROUWEKERK

In de stad was een Mariakapel. Met onder andere stenen van de toren van de Nicolaaskerk werd de kapel in het begin van de 15^e eeuw vergroot om als Onze Lieve Vrouwekerk de nieuwe parochiekerk van Harderwijk te worden. De kerk kende vele altaren en ook in de toren bevond zich een kapel met twee altaren. In de jaren 1566-1568 werd de kerk tijdelijk in bezit gesteld van de protestanten en vanaf het jaar 1578 werd dit definitief het geval: de huidige Grote Kerk aan het Kerkplein.

SINT JURRIËNKAPEL

Vanaf ± 1344 tot ergens in de 17^e eeuw stond bij het leprozenhuis buiten de stad (ongeveer op de plek waar nu het appartementencomplex De Commandeur staat, naast de brandweerkazer-

ne) de Sint Jurriënkapel, die gesticht was door Harderwijkse zeevaarders en kooplieden (zie: Vittepraetje, september 2024).

HEILIGE GEESTGASTHUIS

Tussen de Vijhestraat en de Bongerdsteeg bevond zich het H. Geestgasthuis met het Heilige Geestkerkje (de stichtingsdatum is onbekend, maar het gebouw was al wel aanwezig in 1336). Tot 1500 was het gasthuis tevens proveniershuis (hier kon men zich inkopen en vervolgens, zonder verdere kosten, kost en inwoning genieten). In 1690 werd het gasthuis gedeeltelijk verbouwd tot diaconiewees- of kindershuis. De gebouwen zijn in 1837 afgebroken.

HEILIGE SEVERINUSKAPEL

Rond 1350 stond in Hierden reeds de Heilige Severinuskapel, ook wel Sint Severijnkapel genaamd. De kapel werd waarschijnlijk in 1566 verwoest tijdens de beeldenstorm. Pas in 1659 werd hier, voor rekening van burgemeester Jurriën van Ingen, een catechisatielokaal gebouwd dat in 1741 door het stadsbestuur bestemd werd tot Hervormde Kerk en waar de toen aanwezige catechiseermeester Johannes van Bommel als dominee werd benoemd. Met stenen van de ingestorte toren van de Grote Kerk in Harderwijk bouwden Hierdenaren in 1798 een kosterswoning bij hun kerk.

KLOOSTER EN KAPEL VAN AGNIETEN

Het Agnietenklooster voor vrouwelijke religieuzen (Agnes, een martelares uit de 3^e eeuw) die leefden volgens de regels van de Moderne Devotie. Hun leven stond in het teken van meditatie, gebed en Bijbellezende en werd gekenmerkt door nederigheid, gehoorzaamheid, eenvoud en innerlijke vroomheid. Dit klooster werd voor het eerst genoemd in 1439. Het werd tijdens de tweede beeldenstorm zwaar beschadigd, maar in 1577 weer hersteld en ingericht als stadstimmerhuis. Later zou op de plek van het klooster een militair hospitaal verrijzen. Alleen (een deel van) de kloosterkapel van de zusters is bewaard gebleven. Hierin bevindt zich nu restaurant De Basiliek.

KLOOSTER EN KERK VAN FRANCISCANEN

Het Franciscaner klooster voor mannelijke religieuzen bestond al in 1290 op wat nu de Markt

heet. De Franciscanerbroeders (ook wel Minderbroeders genaamd), volgelingen van Franciscus van Assisi (1182-1226), waren, naast het verzorgen van erediensten, actief in zielzorg, armenzorg, ziekenzorg en onderwijs. De Franciscaanse broeders in Harderwijk waren niet van de Strenge Observantie of volgers van de Moderne Devotie. Ze schijnen, de goeden niet te na gesproken, er eerder een nogal tuchteloze levensstijl op na gehouden te hebben. Deels is dit te verklaren uit het feit dat ze op te jeugdige leeftijd geloften (o.a. van seksuele onthouding) moesten afleggen, waaraan ze zich later niet bleken te kunnen houden.

Op 22 september 1566 kwam, via Amsterdam, de uit Alkmaar afkomstige mandenmaker Jan Aertszoon in de kerk van het klooster preken over de nieuwe leer. Na de preek vond in de kerk een beeldenstorm plaats. Na eerdere branden in 1574 en 1575 brandden het klooster en de bijbehorende Franciscanerkerk in 1580 verder af. In 1581 kwam wat er nog restte in het bezit van de stad. In 1598 werd op de plek waar eens de tweebeukige hallenkerk van ± 60x20 meter stond een marktterrein aangelegd. Een resterende muur van die kerk is vanuit de Hortus nog te zien.

KLOOSTER EN KERK (CATHARINAKAPEL) VAN FRANCISCANESSEN

Het klooster van de Franciscanessen bevond zich aan het huidige Kloosterplein. De Franciscanessen hielden zich aan de derde orde van Sint Franciscus, maar legden geen geloften af en leefden in gemeenschap van goederen. Ze legden zich toe op zorg en onderwijs. Het klooster wordt al genoemd in 1439 en het werd deels verwoest bij de grote stadsbrand van 1503. Bij het klooster behoorde de Catharinakapel uit 1502. Het hele complex (klooster en kerk) werd in 1581 gesloten en in 1582 overgedragen aan het stadsbestuur, dat het vanaf toen verhuurde aan Hendrik Boon, die in 1584 weer een deel van het complex onderverhuurde aan muntmeester Johan van Schevickhaven. In september 1593 bestemden Schepenen en Raad de gebouwen tot woningen en werkplaatsen voor eerder uit de Zuidelijke Nederlanden naar Engeland gevluchte protestantse wevers die naar hier gekomen waren. Vanaf 1603 was er de Illustere School gevestigd en van 1648 tot 1811 de Gelderse Academie (collegezaal, aula en bibliotheek).

Catharinakapel

Van 1687 tot 1826 was in de kapel tevens de Waalse kerk gehuisvest. Hierna zat er in de kapel achtereenvolgens een spinschool en een militaire bakkerij. Na een grondige restauratie door architect P. J. H. Cuypers was het gebouw van 1913 tot 1962 de katholieke parochiekerk van Harderwijk. Hierna is het gebruikt voor meubelopslag. Vanaf 1981 bevindt zich in het voormalige werkhuis van het klooster een kunstencentrum. De Catharinakapel is nu in gebruik als cultureel centrum: de benedenverdieping voor exposities en lezingen; de bovenverdieping is een kleine theaterzaal voor toneel en film.

KLOOSTER VAN DE GRAUWE ZUSTERS

De Grauwe Zusters (Clarissen, observantinnen ofwel boetezusters) woonden in een klooster dat op de plaats stond van het huidige Muntplein; ze hielden zich aan de tweede orde van Sint Franciscus. Deze zusters waren meer contemplatief. Ze woonden vanaf 1485 in een gebouw geschonken door priester Wouterszoon. Het Convent van Sint Clara werd met de kapel en de aanwezige goederen op 1 juli 1580 afgestaan aan de stad.

In het gebouw werden van 1582 tot 1806 munten geslagen. Van 1582 tot 1584 door Johan van Schevickhaven, muntmeester van graaf Willem van den Bergh. Voor 6000 gulden werd het gebouw verkocht om er de Gelderse munt te gaan slaan (vanaf 1584 tot 1806). De eerste provinciaal muntmeester van Gelderland was Jacob Dirckszoon Alewijn.

Tussen 1814 en 1909 was er het Koloniaal Werfdepot (voor het uitzenden van soldaten naar Nederlands-Indië) gevestigd. Vanaf 1914 was er de Oranje Nassau-kazerne in ondergebracht. Van 1923 tot 1933 vond er een ingrijpende verbouwing plaats. In 1951 kwam er, tot 1988, de School voor de Militaire Inlichtingendienst (in de volksmond de Spionnenschool), daarna zijn er appartementen in aangebracht.

FRATERS OFWEL BROEDERS DES GEMEENEN LEVENS

De Fraters ofwel Broeders des Gemeenen Levens hadden een woongebouw: het Frater- of Gregoriushuis aan de Vijhestraat. Het in 1441 van de stad gekochte huis, aan de huidige Straat van Sevenhuizen, dat aan Reyntgen Reynerszoon had toebehoord, werd omgebouwd tot Fraterkapel. De fraters legden geen geloftes af, maar deelden wel hun bezittingen met de andere fraters. Ze waren volgelingen van Geert Grootte, grondlegger van de Moderne Devotie. Ze begeleidden de leerlingen van de Latijnse School. In 1578 moesten ze hun bezittingen afstaan aan de stad. Vanaf 1586 werd de kapel een huis voor lijdens aan de pest (zie: Vittepraetje, juni 2025) en later tot 1832 een verpleeghuis. Na in 1976 verwoest te zijn door brand werd de kapel weer opgebouwd en opgedeeld in woningen.

JOHANNIETERKLOOSTER SINT JANSDAL

Het Johannieterklooster Sint Jansdal was een Commanderie van de Johannieterorde met gebouwen in Ermelo-Horst en Harderwijk. Naast geestelijken voor religieuze taken kende de orde ridders voor beschermende taken en broeders voor verzorgende taken. Ze hadden hun eigen Johannieter Godshuis. Hun werkzaamheden lagen voornamelijk binnen de Harderwijkse gemeenschap. Door gebrek aan inkomsten en later door plunderingen tijdens de strijd tussen Gelderland en Bourgondië was deze Commanderie nogal armlastig geworden. De Commanderie in

Ermelo-Horst werd in 1594 afgebroken. Alleen de gevel van het poortgebouw is blijven staan. Het gebouw van de Johannietercommanderie in Harderwijk stond dichtbij de Gelderse Academie. Een resterend deel daarvan (het trappenhuis van het gebouw) is de Linnaeustoren naast het toegangspoortje naar het Hortuspark in de Academiestraat.

GROOT BEGIJNEN CONVENT

Ten oosten van de Onze Lieve Vrouwekerk tussen Marktstraat en Bongerdsteeg was een groep begijnen gehuisvest in een gebouw: het Groot Begijnen Convent. Voorheen hadden ze hun verblijf bij de Sint Nicolaaskerk buiten de stad. Begijnen zijn vrouwen die - vrijwillig ongetrouwd - een devoot leven leiden zonder dat ze kloostergeloften afleggen. Ze beoefenen liefdadigheid en verdienen de kost met licht handwerk zoals weven en spinnen. Hun bezittingen

werden bij de overgang naar het protestantisme niet geconfisqueerd door de overheid. Aan het Kerkplein bevond zich aan de zuidzijde van het plein het niet meer aanwezige Begijnenkerkje.

BRONNEN

- Archieven Stadsbestuur Harderwijk 1231-1813, P. Berends
- Canon van Harderwijk
- Gelderse Archeologische kroniek, M. Wispelwey
- Opgravingen in Harderwijk Centrum, Archeologisch Adviesbureau RAAP
- De ruïne van de Broederkerk in Harderwijk, K. Emmens
- De Latijnse School, het Fraterhuis en de Illustre School In Harderwijk, J. Wetzels

Achterkant van het Pesthuis (Straat van Sevenhuizen)

tekst Anita Raaphorst

Anita Raaphorst is historicus en lid van de redactie van het Vittepraetje

Buurtvereniging Hierden:

Bindende en stuwende kracht

Het verenigingsleven in Hierden was aan het eind van de Tweede Wereldoorlog voor een groot deel stil komen te liggen, door alle beperkingen en het gebrek aan middelen. In 1945, kort na het einde van de oorlog, was er behoefte aan saamhorigheid in Hierden en aan een comité dat de Oranjefeesten wilde organiseren. Een aantal Hierdenaren, waaronder Jan van de Brink en slager Uit de Bosch, kwamen bij elkaar en richtten op 20 juni 1945 de buurtvereniging Hierden op.

DORPSHUIS

Het eerste waar behoefte aan was, was een ruimte waar inwoners weer bij elkaar konden komen, waar ze konden oefenen met hun koren en muziekvereniging. Dit gebeurde tot dan toe óf in de openlucht, in een schoollokaal óf in een zaaltje achter de kerk. Door de inspanning van een aantal vooraanstaande mannen en de heer Drijver van de Molenweg wilde de gemeente Harderwijk meewerken. Nadat er een bouwterrein was aangekocht, hebben vrijwilligers het bruikbare materiaal van de Duitse gebouwen op de Mheenweg, de 'Barakken', weggehaald, afgebikt en gebruikt voor

Het Dorpshuis

de bouw van het Dorpshuis. Met het uitgeven van obligaties werd er f 20.000,= opgehaald tegen 3 % rente, waarmee de ontbrekende bouwmaterialen gekocht konden worden. Toen het Dorpshuis klaar was, stond er een eenvoudig praktisch gebouw, waar iedereen terecht kon.

INKOMSTEN EN UITGAVEN

Naast de contributie van f 10,= kwamen de inkomsten in de begintijd uit de verhuur van de zaal met het podium aan verenigingen. Voor bruiloften en begrafenissen verhuurde de vereniging stoelen en aardewerk. Elk jaar werd er een bazaar georganiseerd en ook werden er al snel drankjes verkocht. Later werd het meer gebruikelijk om bruiloften buitenshuis te houden, die werden dan in het Dorpshuis gevierd. De gemeente Harderwijk verstrekke in de begintijd een kleine subsidie van f 200,= tot f 350,= per jaar. Nu nog is de verhuur van de zalen een belangrijke inkomstenbron. De opbrengsten van Koningsdag – en vroeger Koninginnedag - helpen mee om de kas te steunen. Daartegenover heeft de vereniging ook kosten: tegenwoordig is de vereniging met Koningsdag

bijvoorbeeld aan de verzekering van de praalwagens al een vermogen kwijt. Hannes Franken, actief vanaf 1994: "We hebben altijd geprobeerd onze eigen broek op te houden, gelukkig hebben we veel vrijwilligers, alleen bij bruiloften wordt het bedienend personeel betaald". Herman Havelaar en Joan Hoeven, beiden deel van het huidige bestuur, zeggen hetzelfde: "Als we quitte spelen, mogen we blij zijn."

ACTIVITEITEN

Uit het jaarverslag 1952 blijkt dat het gebouw regelmatig verhuurd werd voor repetities van zangverenigingen en de muziekvereniging, het consultatiebureau en de gymnastiekvereniging. De bijenvereniging, de werktuigenverenigingen en andere organisaties hielden er hun vergaderingen. Herman: "We hebben net weer de pub-quiz gehad, waarbij de zaal ook weer stampvol zat. Zowel jong als oud neemt er dan aan deel. Het is heel gezellig, je bent er druk mee maar na afloop geeft het veel voldoening". Datzelfde geldt ook voor de bingo's - zowel voor de jeugd als de volwassenen -, de senioren dag, het Sinterklaasfeest en natuurlijk Koningsdag. De klaverjasvereniging huurt de zaal één keer in de 14 dagen; de vereniging organiseert één keer per jaar een klaverjasmiddag.

Een andere belangrijke activiteit is Koningsdag. Herman: "Ik zie er nooit wat van want ik ben druk bezig in het Dorpshuis, maar we hebben buiten een stuk of 12 springkussens staan, de kinderen hebben daar dikke lol. Daar doe je het voor!" De vereniging organiseert elk jaar de optocht met zo'n 7 à 8 wagens. Vroeger startte die optocht bij de school en liepen de kinderen, met de leerkracht, versierd door het dorp. Doordat de optochtcommissie diverse bedrijven en particulieren weet te vinden voor sponsoring kan de optocht doorgaan.

De Hierdense avond, georganiseerd door de werkgroep Hierden van Herderewich, trekt ook een volle zaal in het Dorpshuis. De belangstelling hiervoor is de laatste jaren gegroeid. Herman en Joan vertellen dat het een jaar of vijf geleden niet zo was. "Toen waren er misschien 35 mensen, nu groeit het aantal." Dan is er nog de jaarlijkse fietstocht, ook uitgezet door de bestuursleden. Aalt Boonen, lid van de werkgroep Hierden, heeft het plan om de volgende keer hieraan mee te werken en her en der bij oude boerderijen uitleg te geven over de geschiedenis ervan.

Hierdense wagens bevrijdingsfeest 1945

SENIORENDAG

Joan: "Vroeger heette de senioren dag de bejaardenrit. Het is ontstaan vanuit de gedachten dat de mensen van het dorp vroeger nergens kwamen, sommigen waren nog nooit buiten Hierden geweest. De buurtvereniging organiseerde dan de tocht. Van tevoren werden de broodjes gesmeerd voor onderweg en later stonden de bestuursleden ergens met drinken." In het blad, uitgegeven ter ere van het 70-jarig bestaan, staat in het interview met de inmiddels overleden Jouk Boonen dat heel Hierden de deelnemers stond uit te zwaaien. "Voor onderweg kregen de vrouwen een rolletje King pepermunt mee en de mannen een sigaar. De firma Aalt en Henk de Vroom betaalde de warme maaltijd. Als we dan teruggingen naar het Dorpshuis stonden we wel bij de deur met de pet in de hand. Dat is nu allemaal over!" Jouk Boonen keek destijds met genoeg terug op de tijd dat alles gratis was.

Joan: "Nu komen de mensen zelf overal en maakt het in principe niet uit waar we heengaan op zo'n dag. Als de deelnemers maar niet opgejaagd worden en tijd hebben om ergens te zitten om bij te praten. Ze zeggen steeds dat ze elkaar wel in het dorp zien, maar elkaar nooit echt spreken. Het gaat op zo'n dag om de gezelligheid en de saamhorigheid. De mensen die meegaan betalen nu een kleine bijdrage, de rest betaalt de buurtvereniging."

Herman vertelt over de bingoavond dat, ruim voor de zaal opengaat, de mensen al buiten in de rij staan te wachten, bang dat ze geen plekje hebben. "Het is helemaal vol, om binnen te komen moest ik zelfs de achterdeur nemen, ik kon er anders niet door!"

In juni 1961 bezochten de senioren paleis Soest-

dijk. Bij die gelegenheid kreeg H.M. Koningin Juliana door mevr. B. Hop-Timmer een pop in plaatselijke klederdracht aangeboden. Toen de koningin haar bedankte, nodigde mevrouw Hop haar nog uit: "Als u eens in de buurt komt, moet u maar een bakje koffie komen drinken." Dit geeft wel aan dat de sfeer ontspannen was.

KUNST NA ARBEID

Op Koninginnedag (toen nog in augustus) werd het idee geboren om zelf een muziekvereniging op te richten. De feestelijkheden, die in die tijd werden gehouden bij de Witte Steen aan de Molenweg in Hierden, werden opgeluisterd door muziekverenigingen uit Nunspeet en Doornspijk. "Wat zij kunnen dat kunnen wij ook", dachten de Hierdenaren. In samenwerking met de buurtvereniging werd op 22 september 1945 Kunst Na Arbeid leven ingeblazen.

Behalve Kunst Na Arbeid zijn nog meer verenigingen vanuit de buurtvereniging voortgekomen zoals de gymnastiekvereniging HSC en het kinderkoor. Dit laatste koor is opgegaan in andere koren.

De muzikanten tijdens bevrijdingsfeest 1945

JUBILEA

Toen de vereniging 40 jaar bestond, hebben een paar leden geld ingezameld en daarvoor twee luxe stoelen gekocht voor de bruidsparen. Voor die tijd zaten die op gewone stoelen. Ook werd er een spiegel aangeschaft voor in de hal. Bij het 50-jarig bestaan hebben de zangverenigingen een CD opgenomen. Van de opbrengst zijn de twee poppen in de hal aangeschaft, in plaatselijke klederdracht gekleed. (Bestuurs-)leden die veel voor de vereniging gedaan hebben, worden

bij deze jubilea benoemd tot Erelid of Lid van Verdienste.

De twee poppen in plaatselijke klederdracht

VERHALEN

Een opmerkelijke gebeurtenis is de bemoeienis van de buurtvereniging met de realisatie van het bronzen beeld van Stientje op de rotonde bij de Tippe. Op een dag in het voorjaar had een groep Hierdense meiden genaamd AARTBY (verwijzend naar de beginletters van hun voornamen) van papier-maché een pop gemaakt en die op de rotonde bij de Molenweg geplaatst. De pop verwees naar Stientje van de Kruidenierswinkel, die samen met haar twee zussen die winkel beheerde. Zij liep altijd in klederdracht en was van alle nieuwtjes op de hoogte. De actie werd door de Hierdenaren zo positief ontvangen dat de buurtvereniging het initiatief heeft genomen om geld in te zamelen voor een echt beeld. Door inspanning van de buurtvereniging en AARTBY is uiteindelijk het bronzen beeld op de rotonde er gekomen.

Hannes Franken heeft ook wel veel verhalen te vertellen uit zijn tijd als bestuurslid en voorzitter. De zaal in het Dorpshuis werd veel verhuurd. Hannes: "Als sommige bezoekers te veel gedronken hadden, braken er onderling wel eens vechtpartijen uit. Een keer bleken de volgende morgen veel ruiten gesneuveld. Uiteindelijk hebben we het geld voor de reparatie wel terug gehad van de daders."

ONAFHANKELIJK

Herman: "Als buurtvereniging zijn wij er voor iedereen, we kiezen geen partij voor een bepaalde

politieke of geloofsrichting. Daarom hangt er hier nooit een poster in verkiezingstijd. We zijn er voor iedereen. We hebben ruim 400 leden, die zijn van allerlei politieke en religieuze snit, je kunt als vereniging geen uitspraak doen. Daar wordt het niet gezelliger op."

De werkgroep Hart voor Hierden vergadert om de zoveel tijd in het Dorpshuis, de buurtvereniging wil wel weten wat er gebeurt, maar ze bemoeit zich er niet mee. Herman: "Je bent er mee verweven, maar we hebben geen actieve bemoeienis." Joan vult aan: "We zijn een buurtvereniging voor het maatschappelijk gebeuren, we willen de verschillende verenigingen aan elkaar koppelen." De buurtvereniging gaat politieke en gemeentelijke zaken zoveel mogelijk uit de weg.

SAMENGEVAT

Nog steeds is de buurtvereniging een belangrijk onderdeel van het dorpsleven in Hierden. De spil waar alles om draait is het Dorpshuis. Een oud-bestuurslid merkte op: "Een dorps huis in een dorp is anders dan een buurthuis in de stad. Het verschil is de kleinschaligheid." Er zijn nog steeds ruim 400 leden en maar weinigen zeggen hun lidmaatschap voortijdig op. Doordat mensen overlijden neemt het ledenaantal wat af. Nieuwe, jongere mensen zijn welkom om de vereniging te komen versterken. Aanmelden kan via <https://www.buurtvereniginghierden.nl/>

Alle foto's komen uit het archief van de buurtvereniging.

De eerste steen gelegd door J. v.d. Brink

Het ware verhaal van het beeld 'Het vissersvrouw-tje' op het Bargje

Enige tijd geleden kwam ik in contact met Gerry van der Velden, de beeldhouwer van het beeld 'Het vissersvrouw-tje'. Ze had in Harderwijk met een gids een stadswandeling gemaakt. De gids vertelde dat het beeld een vissersvrouw met kind, turend naar de zee, voorstelde en dat het kunstwerk in 1975 geplaatst was ter herinnering aan de tijd dat Harderwijk nog een vissersstad aan de Zuiderzee was. Gerry kende de oorsprong en geschiedenis van het beeld als geen ander, maar had vrede met het verhaal van de gids.

In werkelijkheid heeft Gerry het beeld ontworpen en beeldhouwd als een beeld van een grote zus met haar kleinere broer. Het meisje poseerde voor haar en plotseeling kwam het jongetje achter de grote zus vandaan. Gerry vond dat een mooi gegeven voor een nieuw beeld. Ze kreeg in die tijd de opdracht een beeld te maken om op het pleintje bij de haven (Bargje) te plaatsen. De opdracht was dat het kunstwerk een link moest hebben met Harderwijk. Ze besloot een beeld te maken van twee kinderen in klederdracht, een meisje en een jonger broertje. Gerry hoorde later dat aan het beeld van kalkzandsteen was geschaafd en dat het beeld was bewerkt en het zo een 'vissersmonument' geworden was. Ze is daar toen niet in gekend, maar heeft zich er al gauw mee verzoend. Wat ze wel heel jammer vond is dat de eerste hoge sokkel, die onderdeel was van het beeld en uit dezelfde steen gemaakt was, was verkleind tot een lage opstaande rand. Na de plaatsing van het nieuwe monument ter nagedachtenis aan de verdronken Harderwijker vissers, in 2022, is het beeld weer op een hoge sokkel, nu van Cortenstaal, geplaatst.

Gerry van der Velden (Helvoirt, 1947) studeerde aan de Katholieke Leergangen (Academieklas) in Tilburg en aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten in Amsterdam. Specialisatie: beeldhouwen en tekenen. Onderwerpen: mens en dier. Beelden van haar zijn o.a. te zien in Nijmegen, Kesteren, Heesselt, Opheusden, Haften en Helvoirt.

tekst Anita Raaphorst & Jan Ruijne

Anita Raaphorst en Jan Ruijne zijn beiden historicus en maken deel uit van de redactie van het Vittepraetje

Martijn Pijnenburg blikt terug

Beschermt Harderwijk haar monumenten goed genoeg?

Voor de leden is het een bekend verhaal: Herderewich spant zich in voor het behoud van Harderwijks waardevolle erfgoed. Het gemeentebestuur speelt een sleutelrol in dat beleid en Herderewich volgt dat beleid op de voet. Soms is er lof, soms is er stevige kritiek. Wethouder Martijn Pijnenburg kijkt terug op de afgelopen vier jaar. Kan hij successen aanwijzen? Hadden er zaken beter gekund? En waarom is het de gemeente niet gelukt de Joodse synagoge in eigendom te verwerven?

Martijn Pijnenburg (38) is wethouder namens D66. Na acht jaar raadslid te zijn geweest maakt hij sinds 2022 deel uit van het dagelijks bestuur van de gemeente. Martijn is afgestudeerd historicus met als specialisatie cultuur en erfgoed. Na zijn studie werkte hij jarenlang als gemeenteteambtenaar in Ede, hij was daar informatiespecialist sociaal domein. In zijn vrije tijd maakte hij deel uit van het bestuur van Herderewich. In diezelfde vrije tijd schreef hij een gedegen boek

over de geschiedenis van De Essenburgh.¹ Als wethouder heeft Pijnenburg een brede portefeuille. Maar het gesprek met de redactie van het Vittepraetje spitst zich toe op erfgoed en monumenten.

DE OFFICIERSMESS

Om te beginnen met een resultaat waar hij trots op is: de officiersmess van de voormalige kazerne Kranenburg-Noord is aangemerkt als gemeentelijk monument en wordt dit jaar voor ruim drie miljoen euro gerenoveerd. Dat is een fiks bedrag, maar de wethouder is ervan overtuigd dat dit goed besteed geld is. De officiersmess wordt, zoals het nu lijkt, deels buurthuis en deels cultureel centrum. Aardig detail: ook het hekwerk rond het terrein van de voormalige kazerne is aangemerkt als gemeentelijk monument. Straks verdwijnen de meeste gebouwen waar nu nog het AZC in gehuisvest is. Daar komen woningen voor in de plaats. Maar te midden van al die nieuwbouw glorieert dan de gerenoveerde officiersmess.² Een tweede element waar hij trots op is zijn de plannen om delen van de binnenstad autoluw te maken. Als raadslid al zette hij zich daarvoor

Dakgoot officiersmess

Het was dus, volgens Pijnenburg, geen onverschilligheid of onachtzaamheid, maar er was simpelweg geen rechtsgrond om sloop tegen te houden. De wethouder geeft wel aan dat deze casus de gemeente aan het denken heeft gezet. Want er zijn veel meer panden die een moderne gevel hebben die over een veel oudere kern is gedrapeerd. Een middel om meer greep te krijgen op deze onzichtbare historie is om eigenaren van een pand in de binnenstad te verplichten tot een bouwhistorisch onderzoek. Het voordeel is dat de gemeente op die manier meer inzicht krijgt in de werkelijke historische waarde van een pand. Maar het nadeel is dat die eigenaren direct op kosten worden gejaagd met een dergelijk onderzoek. Pijnenburg benadrukt dat hier nog geen besluit over is gevallen. Mocht het toch tot een besluit komen dan geldt dit, zo verwacht hij, alleen voor straten en panden in de oude binnenstad. Om te beginnen moet de gemeente namelijk dan een bouwhistorische verwachtingenkaart maken, net zoals bij archeologie gebruikelijk is. Het maken van een dergelijke kaart is een actiepunt in het nieuwe erfgoedbeleid en dan alleen nog voor de oude binnenstad.

JOODSE SYNAGOGE

De kazerne Kranenburg-Noord lijkt een succes te worden. Datzelfde geldt voor het Kloosterplein. Maar dat geldt niet voor het behoud van de Joodse synagoge. De stichting Joods Erfgoed Harderwijk had een prachtig plan klaarliggen voor de inrichting van die synagoge. Het zou een educatief antisemitisch centrum worden. Gemeente en provincie waren bereid geld te steken in het plan. De gemeente wilde de synagoge graag kopen. Maar de eigenaar van het pand verkocht het aan een particulier.

Pijnenburg: “Het is ons niet gelukt om het pand aan te kopen en dat vinden wij oprecht heel jammer. De stichting had een prachtig plan. Maar wij zijn gebonden aan de Wet Markt en Overheid. Dat houdt in dat wij als gemeente de taxatiewaarde van een pand mogen betalen aan een verkoper. Maar wij mogen niet méér betalen dan die taxatiewaarde.” De particulier bood meer dan die waarde. “Wij hebben echt een

in. Meerdere keren haalde hij de krant met zijn pleidooi. “We hebben een middeleeuwse binnenstad. Maak daar een verblijfsruimte van, haal die auto’s zoveel mogelijk uit de oude stad”, zo herhaalt hij. Een eerste stap is het autoluw maken van het Kloosterplein. Hier moet veel groen komen en het moet een ‘verblijfsplein’ worden.

Aan het Kloosterplein staat de Catharinakapel. Die is tijdens de afgelopen raadsperiode opgeknapt. Op een steenworp afstand van de kapel wordt een monumentaal pand geschikt gemaakt als onderkomen voor het Marius van Dokkum-museum. De gemeente steekt daar geld in. De wethouder wil maar zeggen: er gebeurt echt wel wat op het gebied van monumentenzorg. In veel gevallen werkt Pijnenburg nauw samen met collega-wethouder Wilco Mazier. Die heeft vastgoed, binnenstad en verkeer in zijn portefeuille. Pijnenburg spreekt over een goede samenwerking.

MISVERSTAND

De wethouder maakt van de gelegenheid gebruik om een misverstand recht te zetten. Veel leden van Herderewich toonden zich verbolgen over de sloop van Kleine Marktstraat 6, nu drie jaar geleden. Dit pand in hartje binnenstad had een middeleeuwse kern die rigoureuus gesloopt is. Muren, vloeren, de middeleeuwse balkenstructuur van de zolder, het verdween allemaal zonder pardon bij het afval. Pijnenburg: “De Kleine Marktstraat 6 was geen rijksmonument en geen gemeentelijk monument. Het was een pand in een twintigste eeuwse jasje met in dat jasje een veel oudere kern. Alleen was dat niet bekend. En omdat het geen status had kon het zomaar gesloopt worden.”

serieus bod gedaan, ook de ambtenaren hebben er veel tijd in gestoken. Maar het is niet gelukt.” Wat het dubbel triest maakt is dat het fraaie inrichtingsplan voor de synagoge niet zomaar opgepakt kan worden en in een ander pand gerealiseerd kan worden. Want pand en plan horen bij elkaar.

PANDEN VERKRUIMELLEN

Naast de panden waar de gemeente, met wisselend succes, het vizier op heeft gericht, zijn er de panden waar niets mee gebeurt. Susan Wijngaard en Matty Moggré, de huidige en de oud-voorzitter van Herderewich, vinden dat de gemeente veel meer moet doen. In een krantenartikel doen zij, met het oog op de komende raadsverkiezingen, een dringende oproep aan de politiek: ‘geef de historie van Harderwijk meer gewicht’.³ Wijngaard en Moggré wijzen op twee gebouwen die volgens hen symbolisch zijn voor de apathische houding van de gemeente. Het zijn het burgemeestershuis op de Vischmarkt, een rijksmonument, en het voormalige café Luxembourg aan de Smeepoortstraat. Wat het burgemeestershuis betreft: van een afstand gezien bezit dit grote, statige pand nog steeds allure. Maar wie dichterbij komt, ziet dat de gevel verkruiemt. Rotte kozijnen, afbladderende verf. Een tweede pand dat teloor dreigt te gaan is Luxembourg. Dit gemeentelijke monument staat al tien jaar leeg. “Intussen gaat het verval door”, zo zegt Moggré, “Binnen is het een puinhoop. Hoe langer het duurt, hoe duurder

het wordt om het pand op te knappen.”⁴ De wethouder legt uit dat ingrijpen niet simpel is. Hij wijst er op dat Luxembourg eigendom is van een ontwikkelaar. Die heeft plannen met het pand. “Vaak gaat de discussie om het aantal te realiseren appartementen of andere functies, het behoud van monumentale structuren of aanzicht van het pand. Dan kan dat tot resultaat hebben dat daar lang over heen en weer wordt geschakeld.”

Wat het burgemeestershuis betreft is er goed nieuws te melden. Onlangs is een vergunning verleend voor het vernieuwen van ramen en kozijnen van dit pand. De wethouder: “Voor rijksmonumenten geldt een instandhoudingsplicht: de eigenaar moet het pand zo onderhouden dat het behouden blijft. Je kunt pas echt ingrijpen als het pand aantoonbaar langdurig niet wordt onderhouden. Gevallen in het land laten zien dat dat handhaven heel lastig gaat en je veel stappen moet zetten voor je kunt handhaven.” Kortom: in gesprek blijven is meestal te verkiezen boven de confrontatie, ook al slepen die gesprekken zich soms jaren voort.

Te weinig toezicht op monumenten? Het is iets wat de wethouder vaker te horen krijgt. Maar Pijnenburg bestrijdt dit. Hij noemt de sloop van de oude tabaksfabriek in de tuin van de Hortus als voorbeeld. Hij kreeg signalen dat er op het bouwterrein zaken gebeuren die niet door de beugel kunnen. “Ik ben er toen zelf direct naartoe gegaan om mijn licht op te steken. En bij navraag bleek dat er al drie keer een inspectie

was geweest.” Met andere woorden: er gebeurt wel degelijk iets, ook al ziet de burger dat niet altijd. Toch is de wethouder blij met de kritiek. “De burgers zijn onze ogen en oren in de stad. En Herderewich heeft kritiek en dat is goed, want dat houdt ons scherp. Als de historische vereniging het niet doet, wie dan wel?”

ERFGOEDBELEID

Trots is de wethouder op het erfgoedbeleid zoals dat nu in de steigers staat. Een nieuwe nota moet er zorg voor dragen dat er meer structuur komt in het beleid. Ook moet er geld worden vrijgemaakt voor het uitvoeren van dat beleid. Martijn: “We hebben jarenlang gedraaid met minimale middelen, terwijl de binnenstad het toneel is waartegen je alles doet. Dat vind ik wel heel gek, daar moeten we echt een forse stap in maken. Toen we begonnen – ik heb het net nog even nagekeken – hadden we een nota cultuurhistorie uit 2008 en een archeologienota uit 2011. Dat was het, meer was er niet. En voor monumentenbeleid en archeologie hebben we op dit moment één ambtenaar aan het werk. Alle 35 verenigingen, die op de een of andere manier met erfgoed bezig zijn, hebben geen aanspreekpunt. Als een Levende Historie of een Botterstichting een gesprek wil dan zitten ze bij mij aan tafel.”

Pijnenburg wil maar zeggen: dat kan beter. Of hij ook de persoon wordt die invulling kan geven aan een nieuw erfgoedbeleid? Dat ligt onder andere aan de verkiezingsuitslag. Op 18 maart zijn de verkiezingen voor de gemeenteraad. In april weten de burgers of Martijn Pijnenburg aan een tweede termijn als wethouder begint.

VOETNOTEN BIJ HET ARTIKEL

¹ ‘Rijke baronnen en bezitloze paters. 375 jaar De Essenburgh’, Martijn Pijnenburg, Bernemedia, 2020

² ‘Twijfels over ‘peperdure’ opknappbeurt voor de Mess in Harderwijk, De Stentor, 11 november 2023 en ‘Critici vangen bot, dit gebouw in Harderwijk voor 3 miljoen op de schop’, De Stentor, 9 december 2012

³ ‘Van pracht en praal naar rotte kozijnen en smerige gevels’, De Stentor, 13 december 2025.

⁴ Idem

STAD RIJK AAN MONUMENTEN

Harderwijk telt zo’n honderd rijksmonumenten en meer dan driehonderd gemeentelijke monumenten. Daarnaast is de oude binnenstad in 1970 aangewezen als beschermd stadsgezicht. Bouwactiviteiten en aanpassingen in dit gebied zijn onderworpen aan strengere welstandseisen en vergunningen. Om maar een voorbeeld te noemen: op lang niet elk pand mogen zonnepanelen worden geplaatst. Voor meer info over wat wel en niet mag: zie www.harderwijk.nl/subsidies/subsidies-wonen-en-monumenten of bellen met het zogeheten Omgevingsloket.

Kozijn Burgemeestershuis

tekst **Theo Bakker**

Theo Bakker is lid van Herderewich en schrijft over de geschiedenis van Harderwijk

Hoe de wijk Tweelingstad tot stand kwam

INLEIDING

Toen burgemeester Numan in 1946 burgemeester van Harderwijk werd, kreeg hij van de Commissaris van de Koningin, Jonkheer Dr. Quarles van Ufford, te horen: 'Harderwijk is een dood stadje, daar moet jij maar eens wat leven in brengen!'

Harderwijk was inderdaad een dood stadje. Na een bloeitijd in de late middeleeuwen, waarin het zelfs deel uitmaakte van het internationale Hanzebond, verviel de stad tot grote lethargie. Dit werd o.a. veroorzaakt door de grote stadsbrand van 1503 en een periode met pestepidemieën, het verzanden van de kust en het door de eeuwen heen ontbreken van een goed functionerende haven.

Een 'Ville morte' (dode stad) dichtte Anthonie Donker in 1928 in zijn gedichtenbundel 'De Einder'.

Harderwijk

*Ville morte aan een in zichzelf gekeerde kust
Er valt geen roem, geen rijkdom meer te halen
Het ligt ommuurd, gemetseld in zijn rust
Geen Hanze meer, geen vissers, koloniale
maar in de vroegte op het kazerneplein
klinken commando's en trompetsignalen
Er mompelen golven aan een dode zee
die eens de stukken uit de Vischpoort sloegen
Rimbaud vertrok van deze kalme ree
Mensen op straat zijn hier als pro memorie,
kerk en markt houden alles in zijn voegen.
De bronst der jeugd alleen is geen historie.
Miniatuur Akropolis, Piraeus!
Afzijds in't oude Academiestraatje staan
plataan en torentje nog van Linnaeus.*

Anthonie Donker (1928)

Anthonie Donker gaf in dat gedicht een treffende schets van de stad, die in haar geschiedenis zowel diepte- als hoogtepunten had gekend, o.a. als vestigingsplaats van de Gelderse Academie, de Munt en het Koloniaal Werfdepot.

Rond 1945 telde Harderwijk zo'n 10.000 inwoners waarvan de meesten in de binnenstad, dus binnen de stadsmuren, woonden. Er was nauwelijks industrie van betekenis, de visserij was sinds de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 op haar retour. Het aandeel van de landbouw en het boerenbedrijf was nog aanzienlijk. Stadsboeren lieten hun vee nog, onder toezicht van de weidemeester, op de uitgestrekte stadsweiden grazen. Ook telde

Nassaulaan, ansichtkaart

de stad door de opbouw van het leger weer een aanzienlijk aantal militairen.

NUMAN GING AAN DE SLAG

Numan toog direct aan het werk en hij had de wind in de rug. Nederland bouwde haar handel en industrie weer op en het feit dat Harderwijk een garnizoensstad was, werkte mee aan haar groei. Bovendien kreeg Harderwijk van het rijk een centrumfunctie toegewezen voor de Noord-west-Veluwe. Ze zou als centrumgemeente de woningzoekenden uit omliggende plaatsen en gemeenten moeten gaan huisvesten.

Prins Frederik Hendriklaan, ansichtkaart

Aan de zuidkant van de spoorlijn van Amersfoort naar Zwolle waren sinds het jaar 1926 al de eerste woonblokken gebouwd. De Prins Frederik Hendriklaan, de Prins Mauritslaan en een deel van de Graaf Ottolaan vormden wat in de volksmond 'Abessinië' (het tegenwoordig Ethiopië) werd genoemd, een vooroorlogs synoniem voor 'Verwegistan', een woonplaats ver van de beschaafde wereld. In het Harderwijkse Abessinië woonden vooral beroepsmilitairen die gelegerd waren op de nabij gelegen 'Nieuwe Kazerne' aan de Oranjestraat of op het 'Kamp Kranenburg'.

Militairen waren er al, dus toog Numan aan het werk om industrie naar Harderwijk te halen en hij was daarbij absoluut succesvol. Harderwijk had een strategische ligging tussen de grotere steden Amersfoort, Apeldoorn, Arnhem en Zwolle en de grondprijzen waren er relatief laag. De afstanden naar de Randstad waren gering en de voorbereiding voor een nieuwe snelweg, de A28, waren in volle gang. Ook de inmiddels geplande polders Oostelijk en Zuidelijk Flevoland boden perspectief.

Een van de eerste successen van Numan was de komst van de koekjesfabriek Van Delft op het nieuwe industrieterrein Lorentz. Van Delft is een

blijvertje, want de fabriek draait in 2025 nog steeds en is inmiddels grootleverancier van de pepernotenindustrie. Ook de Fino- soepfabriek (later California), conservenfabriek Schop, motorenfabriek Samofa en asbestfabriek Asbestona kwamen naar de stad en hun werknemers hadden huizen nodig.

NIEUWBOUWWIJKEN

De eerste naoorlogse nieuwbouwwijk van Harderwijk werd de Zeebuurt, in het noorden van de stad. Deze wijk was evenwel vooral bestemd voor de vissersbevolking die noodgedwongen uit de verpauperde binnenstad moest vertrekken. Hun huizen daar waren vooroorlogs klein, stonden op instorten of waren praktisch onbewoonbaar. Hoewel het in de periode tot 1940 de verwachting was dat de bevolking van Harderwijk niet zou toenemen, bracht de geboortegolf van na de oorlog daar verandering in.

Een volgend uitbreidingsplan voor Harderwijk voorzag in een stadswijk ten zuiden van de Friese Gracht. Maar een gebiedsonderzoek bracht aan het licht dat de grond hier uitzonderlijk vruchtbaar was. O.a. de 'Zeven Akkers' waren hier gelegen, het gebied waar nu het wooncentrum voor ouderen is gebouwd. Ook het volkstuintencomplex tussen de Frisialaan en het Hoge Pad is er nog een restant van. Vooral tuinders en landbouwers in de gemeenteraad waren fel tegen woningbouw in dit gebied, dus werd, na veel discussie, gekozen voor het gebied aan de overkant van de spoorlijn, nabij het genoemde Abessinië. Daar was goedkope grond die voor weinig anders geschikt was dan voor kazerneterrein, industriegebied of woningbouw.

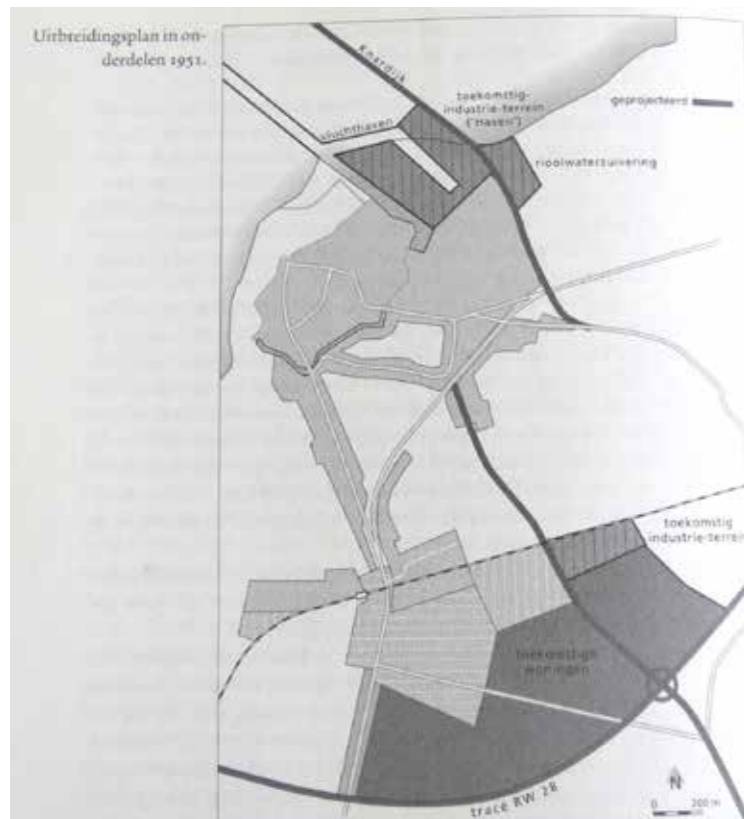
TWEELINGSTAD

Stedenbouwkundige E.J. de Maar kreeg opdracht om een nieuw uitbreidingsplan te maken en in eerste instantie werden er zo'n 1.000 woningen gepland voor ongeveer 4.000 bewoners. De eerste steen voor Tweelingstad, de naam van het nieuwe uitbreidingsgebied, werd gelegd op 25 mei 1951. De afstand tot de binnenstad van Harderwijk was ruim 2,5 kilometer, bijna drie kwartier lopen, waarvan een groot deel door onbebouwd gebied. Het nieuwe Tweelingstad zou daarom eigen winkels en andere voorzieningen moeten krijgen. Naast woningen in de buurten Tinnegietter, Veldkamp en Wittenhagen, maakten industriegebied Sypel en het kazerneterrein Kanenburg deel uit van het nieuwe Tweelingstad. Winkels

Burgemeester
Gijs Numan

bron:
'Geschiedenis
van Harderwijk',
red. J. Folkerts,
1998, Boom
Amsterdam

Uitbreidingsplan Harderwijk 1951, bron: 'Geschiedenis van Harderwijk'

kwamen er met name op de hoek Deventerweg/ Nassaulaan.

De namen van de buurten waren afgeleid van de namen van akkers en Tinnegieter is mogelijk vernoemd naar iemand die 'doar ergens bie die Tinnengieter' zijn werkzaamheden uitvoerde. Op oude kaarten staat in dit gebied een woonwagenkamp op de kaart.

Door de steeds betere economische verwachtingen bleken de berekeningen voor het aantal huizen in de nieuwe wijk Tweelingsstad veel te

Bouw van de wijk Tweelingstad, bron: 'Geschiedenis van Harderwijk'

Deventerweg, ansichtkaart

voorzichtig te zijn geweest. De nieuwe industrieën trokken veel personeel aan waaronder ook de eerste gastarbeiders: werknemers uit Marokko, Italië en Spanje.

NIEUWE BEWONERS

Vanaf 1950 arriveerden er ook veel Indische Nederlanders, die door de oorlog in Nederlands-Indië op de vlucht waren. Veel van deze nieuwkomers, vaak met een achtergrond in het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) kwamen in de nieuwe wijk Tweelingstad terecht. De Indo's met hun grote gezinnen namen hun eigen cultuur mee, Indisch eten en Indische muziek, zoals de Indo-rock. 's Avonds geurde het er naar nasi goreng. Vooral de Tinnegieter werd hierdoor een levendige en gezellige volkswijk, waarin de bevolking van het autochtone Harderwijk zich vermengde met de mensen van buiten. Het grootste gedeelte van de huizen bestond uit goedkopere huurwoningen.

Een van deze gezinnen was de familie Maessen uit de Evertsenstraat (dat was overigens in de Wittenhagen) waarvan de dochters mooi konden zingen.

Hearts of Soul (1970), viewrecordshop.com

Vader Maessen zag er wel toekomst in en formeerde met drie dochters de meidengroep Hearts of Soul, die in de jaren zeventig goed scoorde in de vaderlandse popscene. In 1970 behaalden ze met het nummer 'Waterman' bij het Eurovisie Songfestival zelfs de zevende plaats. Later verhuisde de familie naar het Brabantse Veghel.

Ten slotte trok ook de nieuwe groente- en eierveiling aan de Hierdenseweg medewerkers aan. Tonsel, het agrarische gebied tussen Ermelo en Harderwijk, werd de grootste producent van eendeneieren in Europa, vooral bestemd voor de export. Ook werknemers uit deze sector waren voor huisvesting aangewezen op Harderwijk. In de Veldkamp kwam vooral het hogere kader van de Koninklijke Landmacht te wonen, officieren en onderofficieren. De woningen waren hier dan ook ruimer en duurder. De Wittenhagen lag hier qua bevolking tussenin. De militairen vormden een 'eigen, wat gesloten gemeenschap' die nauwelijks openstond voor bijvoorbeeld allochtonen of arbeiders uit de industrie.

OOSTENRIJKSE WONINGEN

Een aparte vermelding verdienen de Oostenrijkse woningen die in de Wittenhagen werden gebouwd. Het waren houten prefabhuizen met gevels van asbest die in korte tijd gemonteerd konden worden, maar toch een levensduur van zo'n vijftig jaar hadden. De woningen kwamen zoals de naam zegt uit Oostenrijk van waaruit ze als bouw pakket met de trein werden aangeleverd. De ondernemende burgemeester Numan zette zich persoonlijk in om de woningen naar Harderwijk te halen. De huizen kwamen in de Tromplaan en de Van Speyklaan en zijn inmiddels vervangen door normale huizen. De Oostenrijkse woningen werden geleverd in verband met de grote woningnood destijds. Op dit gebied is er dus weinig nieuws onder de zon. Bijzonder is, zeker in die tijd, dat de Oostenrijkse woningen erg goed geïsoleerd waren.

HEDEN

Inmiddels wonen er zo'n 6.500 inwoners in de wijk Tweelingstad, waarvan Tinnegieter de kleinste (20 hectare) maar meest dichtbevolkte buurt is. Hoewel Tweelingstad zeker geen duplicaat van de binnenstad is geworden, is het wel een wijk met veel voorzieningen. Op het industriegebied Sypel zijn inmiddels vooral lichte industrieën en

Oostenrijkse woningen in Harderwijk, bron: 'Geschiedenis van Harderwijk'

dienstverleners gevestigd. De motorenfabriek en de rubberfabriek zijn er allang vertrokken. Ook is de afstand naar de binnenstad als het ware veel kleiner geworden. Vooral omdat, toen Tweelingstad gereed was, ook de vruchtbare landbouwgrond tussen Tweelingstad en binnenstad binnen de kortste keren geheel werd volgebouwd met woningen in de wijk Stadsdennen. Voor verkeer naar de stad hoefde je niet meer door uitgestorven landbouwgebied en langs tuingronden, maar volgde je de moderne Deventerweg/ Hoofdweg.

Tweelingstad heeft een dynamische ontwikkeling doorgemaakt. De kazernes zijn gesloten en het militaire personeel is vertrokken. De meeste Indische Harderwijkers zijn over het land uitgewaaid, een aantal ouderen bleef in Harderwijk, veel jongeren vertrokken naar elders. Ook het belastingkantoor, jarenlang een belangrijk administratief centrum in de Veldkamp, verdween en kreeg een nieuwe bestemming. Kranenburg werd deels bebouwd met woningen en kreeg het opleidingscentrum Landstede, alsmede in 2016 een asielzoekerscentrum van het C.O.A, dat in 2026 overigens weer zal worden opgeheven.

Inmiddels zijn in Tinnegieter de nodige straten door nieuwbouw vervangen en recent zijn ook delen van de Julianalaan, Marijkelaan en Margrietlaan volledig herbouwd. De flats aan de Nassaulaan komen binnen niet al te lange tijd aan de beurt. Zo blijft de wijk prettig en leefbaar en gaan zowel de bewoners als de wijk mee met hun tijd. In november 2025 opende de buurtkamer 't Tinnehusje. Het is een initiatief van de bewoners en woningcorporatie Uwoon. Het doel is de verbinding en saamhorigheid in de buurt te versterken. Buren kunnen er terecht voor een kop koffie, een praatje of een andere activiteit.

tekst Peter van der Velde

Peter van der Velde is lid van Herderewich

AANBESTEDING.
De ondergeteekende zal op Maandag 27 Februari a.s. des oam. 3 uur, in het Volkskoffie-huis aan de Markt te Harderwijk, namens Mejjf. H. Th. Buitenhuis aanbesteden:
het bouwen van 5 woningen aan de Friesche Gracht te Harderwijk.
Bestek en teekening, zoolong de voorraad strekt, vanaf 21 Febr. a.s. à f 2.50 verkrijgbaar bij de Firma Wedding, Donkerstraat, Harderwijk.
Festitutie aan inschrijvers f 1 tot twee dagen na de besteding bij inlevering van ongeschonden bestek en teekening, ten kantore van de Firma Wedding.
32 De Architect,
J. H. A. KNEVEL.
Barendrecht, Febr. 1933.

Ermelose architect Evert Knevel ook actief in Harderwijk

In Harderwijk heeft de Ermelose architect Evert Knevel (1865-1948) ook zijn sporen nagelaten. Knevel ontwierp hier o.a. acht woningen aan de Friesegracht (de huidige nummers 59 tot en met 73), de eerste steen werd hiervoor gelegd op 9 oktober 1901. Het in de lengte gebouwde woonblok met mansardekap wordt op twee plaatsen onderbroken door een travee met topgevel; de woningen staan op de monumentenlijst van de gemeente Harderwijk. Nadat architect H.J. Tiemens de eerste gebouwen ontwierp voor Sonnevanc, maakte Knevel vanaf ca. 1915 ontwerpen voor zorggebouwen, een kolenloods, een boerderij en woningen voor geneesheren op het terrein van het sanatorium.

Zonen Johan en Theo ook architect

Twee zonen van Evert, Johan en Theo, werkten ook als zelfstandig architect. Johan kreeg van mej. H. Th. Buitenhuis begin 1933 opdracht voor het ontwerpen van een rijtje van vijf woningen. Ze kwamen te staan aan de Friesegracht in Harderwijk (de huisnummers 49 tot en met 57), aan de linkerzijde van het rijtje dat zijn vader in 1901 in opdracht van de heer Huijsman had ontworpen. Johan werd in 1927 gemeentearchitect van Barendrecht. Theo werkte eerst samen met zijn vader en werd in 1934 gemeentearchitect van Ermelo, waartoe ook Nunspeet behoorde.

Architect in de zorg en vormgever van Nieuw-Ermelo

Evert Knevel werd in 1865 geboren in Putten en groeide op bij een zus van zijn oma, zijn vader

is onbekend. Op 13-jarige leeftijd ging hij naar het weeshuis in Putten, een jaar later naar Haarlem waar zijn moeder woonde en volgde daar de Teekenschool. In 1891 kwam hij op 26-jarige leeftijd werken als bouwkundige en opzichter en later als architect bij de psychiatrische inrichting op landgoed Veldwijk in Ermelo. Evert ontwierp veel gebouwen voor Veldwijk, maar ook voor de zorgterreinen in Wolfheze en Vrederust te Bergen op Zoom. In 1904 begon Knevel een cementsteenfabriek aan de huidige Hamburgerweg in Ermelo, waar naast stenen ook dakpannen en overige bouwmaterialen werden gemaakt. Zo had hij als zelfstandig architect van woningen en andere gebouwen de zekerheid van beschikbare bouwmaterialen. Belangrijk is Knevel geweest bij de ontwikkeling van de Stationsstraat in Ermelo, maar ook elders in Ermelo en daarbuiten was hij zeer actief. Villa's in Hilversum, Koudekerke, Nunspeet en Nijkerk en kerkgebouwen in Putten, Nijkerkerveen en Minnertsge staan op zijn oeuvrelijst. In Hoogeveen werd ziekenhuis Bethesda door hem ontworpen en in Franeker het fraaie Groot Lankum, dit zorggebouw samen met zoon Theo, het is nu in gebruik als appartementencomplex met ouderenzorg.

In 2025 verscheen het boek 'Evert Knevel (1865-1948) en het Ermelo van zijn tijd'. De samenstellers Hans van Dijk, Martin Slager en Peter van der Velde hebben jaren onderzoek gedaan naar de architect. Een boek met 348 pagina's en veel illustraties is het resultaat, ISBN-nummer: 9789083488837 en verkrijgbaar in de boekhandel.

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

Wim Buitenhuis

BRANDT MAKELAARS
Aankoop & verkoop
Verkeersweg 5
3842 LD Harderwijk
(0341) 41 64 26

leef
eenmerkmetleef.nl
gewoonton.nl

esj esjvaetgoedonderhoud
Lorentzstraat 5e
3846 AV Harderwijk
(0341) 46 01 75

furniture, Chinese and Japanese porcelain,
copper, clocks, paintings
DOORNHOF ANTIQUAIRS
Schapenhoek 7,12-14
3841 BM Harderwijk
Tel. +31 341-42 10 15

Bos en Vrijhof
AANNEMERSBEDRIJF
Snippendalseweg 8 Hierden
(0341) 41 35 32

UNIT4
BEDRIJFS SOFTWARE

Dries van den Berg & Zn
Stephensonstraat 2 Harderwijk
(0341) 42 37 23

Jan E. Mons
Vrijwilliger
OV-ambassadeur

JOHANNES KOK EN ZONEN
Restaurant & Viswinkel
Strandboulevard Oost 8
3841 AB Harderwijk
0341 - 419888

STICHTING HERBOUW LUTTEKEPOORT

CATERING VANDENBERG
Het concept voor elk feest!!
Marconistraat 1
3846 AR Harderwijk
(0341) 46 04 04

Meeuwisse Travel
reiscreaties
wereld aan reizen vanuit Putt
Email: meeuwissetravel@reiscreaties.nl
Telefoon: 06 55 33 11 37
Website: meeuwissetravel.reiscreaties.nl

via communio
Marketing&Communicatie
Rabbistraat 5-3 3841 CR Harderwijk
+31 341 451 147 / +31 653 881 999
www.viacommunio.com
viacommunio@outlook.com

Sennema
TAXATIE EXPERTISE
De Wittenhagen 1-3 3843 GE Harderwijk
T 0341 - 43 01 10 E info@sennema.com

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Word voor minimaal € 19,50 lid van Herderewich.

- Een lidmaatschap loopt per kalenderjaar.
- Een lidmaatschap is persoonlijk.
- Een tweede lid per gezin betaalt € 10,00, maar ontvangt dan geen extra blad.
- Mensen die na 1 juli lid worden, betalen € 10,00.
- Vier keer per jaar verschijnt er een Vittepraetje.
- Leden die het blad per post ontvangen, betalen de portokosten.
- De minimale contributie € 19,50, te voldoen voor 1 mei.

Zie verder www.herderewich.nl

Heerlijk Harderwijk!

Beleef de natuur!
Ga mee op zoek naar vogels en vlinders.
Fotografeer plantjes en insecten.
Steek je handen uit de mouwen op de hei.
Dat kan bij de KNNV natuurvereniging
Kijk op noordwestveluwe.knnv.nl/agenda of er iets voor je bij zit.

Twee stadsprofielen van Harderwijk, getekend door Georg Braun en Frans Hogenberg, 1595

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.